

ภาษาสื่อความหมาย :
ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรค
ในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์

Meaningful Language: Language Reflects the Beliefs from
Naming Drugs and Disease in the Textbook of Medical aid
“Bhaetayasart Songgrah”

ณัฐา วิพลชัย¹

Nattha Wipolchai

Received : 6 พฤษภาคม 2563

Revised : 19 มกราคม 2564

Accepted : 15 กุมภาพันธ์ 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอภูมิปัญญาการใช้ภาษาที่สะท้อนคติความเชื่อที่จากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคในตำรายาแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า แพทย์ผู้ประพันธ์ตำรายาได้ใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตและคำภาษาไทยมาตั้งชื่อยาและชื่อโรคสื่อความหมายที่สะท้อนคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ความเป็นสิริมงคล ยักษ์ และภูตผีปีศาจ ซึ่งบันดาลให้เกิดทั้งคุณและโทษ กล่าวคือ การตั้งชื่อยาจะเป็นชื่อที่สื่อความหมายถึงพลังอำนาจของเทพเจ้า และความเป็นสิริมงคลที่ทำให้ผู้ป่วยหายจากโรค ส่วนการตั้งชื่อโรคที่ไม่สามารถระบุสาเหตุการเกิดโรคได้ จะเป็นชื่อที่สื่อความหมายว่าเกิดจากการกระทำของอมนุษย์และภูตผีปีศาจ การตั้งชื่อสื่อความหมายที่สะท้อนคติความเชื่อเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อที่แทรกซึมลึกอยู่ในความรู้สึกของผู้คนในสังคมไทยเป็นสิ่งที่มิอำนาจเหนือ

¹รองศาสตราจารย์ สาขาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Assoc. Prof. In Thai in Faculty of Education, Suratthani Rajabhat University

ธรรมชาติ มีอิทธิพลต่อชีวิต และสามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ ดังนั้นการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการใช้ภาษาในการตั้งชื่อยาและชื่อโรคทางการแพทย์แผนไทย นอกจากจะทำให้เข้าใจความหมายของชื่อแล้ว ยังทำให้เข้าใจระบบคิดของมนุษย์ในการใช้ภาษาที่สัมพันธ์กับคติความเชื่ออันส่งผลในการรักษาผู้ป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ

คำสำคัญ : ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ภาษา คติความเชื่อ

Abstract

This article presents language wisdom which is reflecting the beliefs from the naming of drugs and disease in the textbook of medical aid “BhaetayasartSonggrah”. The result of the study showed that the doctor who wrote Thai pharmacopoeias used Pali-Sanskrit and Thai words to name drugs and diseases that reflect the beliefs of gods, auspicious, giants and demons which caused both benefits and harm. In other words, naming a medicine is a name that conveys the power of the gods and the prosperity that makes patients recover from disease. For the name of the disease that cannot be identified is the name that implies the action of inhumans and demons. The meaningful naming which reflects these beliefs showed that the penetrative beliefs deeply into the people of Thai society is a supernatural power thing, that has an influence on life and can inspire things. Therefore, the study of wisdom of language usage in terms of naming drugs and disease in Thai traditional medicine, according to understanding the meaning of that name, also makes sense to understand human mind-set in the language usage which is related to the beliefs resulting in the treatment of patients both physically and mentally.

Keywords : Textbook of Medical Aid “Bhaetayasart Songgrah”, Language, Beliefs

บทนำ

เมื่อกล่าวถึง “ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย” คนไทยมักนึกถึงวิธีการบำบัดรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร รวมทั้งความเชื่อ และพิธีกรรมประกอบการรักษาที่แพทย์แผนไทยได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ตั้งแต่สมัยโบราณ จนกระทั่งได้สั่งสมประสบการณ์เป็นองค์ความรู้ด้านการรักษาโรค แล้วสืบต่อกันมาด้วยการจดจำจากคำบอกของครู หรือผู้สืบสกุล หรือผู้เป็นลูกมือของครูที่ปฏิบัติการประกอบยาจนเกิดความชำนาญ ต่อมาภายหลังจึงได้มีการบันทึกไว้ในใบลานและสมุดไทยเพื่อใช้เป็นคู่มือการศึกษา ซึ่งทางราชสำนัก เรียกว่า “พระตำรายาหลวง” หรือ “พระคัมภีร์แพทย์”

ตำรายาหลวงที่ใช้ถ่ายทอดองค์ความรู้มาจนถึงปัจจุบันมี 4 ชุด คือ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ศิลาจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ศิลาจารึกตำรายาวัดราชโอรสาราม และตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2555 : 106) ต่อมาได้มีการจัดพิมพ์ตำราแพทย์หลวงขึ้นใช้ในโรงเรียนราชแพทยาลัย เรียกว่า “ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์” ซึ่งตำรายาชุดนี้ถูกนำไปใช้ผสมผสานกับองค์ความรู้ของแพทย์พื้นบ้านในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ภูมิปัญญาด้านนี้ถือเป็นขุมทรัพย์ทางภูมิปัญญาที่มีคุณค่ายิ่งต่อสังคมไทย

การปรุงยารักษาโรคของการแพทย์แผนไทยในอดีตมักอิงอาศัยสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ที่เราเรียกว่า “สมุนไพร” ซึ่งแพทย์โบราณได้นำนานาวัตถุที่มีอยู่ในธรรมชาติ ทั้งที่เป็นพืชสัตว์ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ และน้ำกระสาย มาผสมเข้าด้วยกันเพื่อใช้เป็นยารักษาโรค ส่วนการวินิจฉัยโรค มักได้จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้ป่วยอย่างละเอียด แล้วนำมาปฏิบัติกับการรักษาผู้ป่วยรายต่อ ๆ มา จนเกิดเป็นองค์ความรู้ แล้วสรรหาถ้อยคำมาตั้งชื่อตำรับยา ตั้งชื่อโรค ให้สื่อความหมายที่สัมพันธ์กับการรักษา และสัมพันธ์กับอาการของโรคด้วย

ชื่อยาและชื่อโรคดังกล่าว ถ้าไม่พิจารณาให้ละเอียด จะมองข้ามความหมายที่ซ่อนอยู่ในชื่อเหล่านั้นอย่างน่าเสียดายยิ่ง โดยเฉพาะชื่อที่เป็นคำภาษาบาลีสันสกฤตที่สามารถสื่อความหมายสะท้อนคติความเชื่อในสังคมยุคสมัยนั้น บางชื่อสื่อความหมายถึงพลังอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติที่ช่วยบำบัดรักษาโรค บางชื่อสื่อความหมายที่เสริมสร้างพลังแก่ผู้ป่วยให้อยู่เหนือพลังของโรค และบางชื่ออาจสื่อความหมายถึงสิ่งชั่วร้ายที่กระทำให้เกิดโรค ฉะนั้น ชื่อยา และชื่อโรคเหล่านี้จึงแสดงถึงภูมิปัญญาทางภาษาในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ ที่แพทย์ผู้คิดค้นได้ถ่ายทอดไว้เป็นมรดกที่มีคุณค่าต่อแพทย์แผนไทยรุ่นหลัง ผู้เป็นแพทย์ควรศึกษาให้เป็นที่เข้าใจและรักษาภูมิปัญญานี้ให้คงอยู่สืบไป

บทความนี้ ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาการใช้ภาษาตั้งชื่อยา และชื่อโรคที่ปรากฏในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ที่สามารถสื่อความหมายถึงการสะท้อนคติความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตในสังคมท้องถิ่นที่การแพทย์สมัยโบราณได้นำมาใช้ในการบำบัดรักษาโรค คุณลักษณะของผู้คนทั้งทางกาย และจิตใจ นับเป็นภูมิปัญญาการใช้ภาษาที่สะท้อนถึงระบบการแพทย์ที่อิงกับบริบทของสังคมวัฒนธรรม ที่แพทย์โบราณได้สืบทอดวิธีการรักษามาจากครูบรรพบุรุษและนำมาถ่ายทอดไว้ในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์

ความเป็นมาของตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชประสงค์จะพัฒนาการแพทย์แผนไทยให้เจริญก้าวหน้าและมีมาตรฐานเชื่อถือได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมคณะแพทย์หลวง เพื่อจัดหารวบรวมคัมภีร์แพทย์จากที่ต่าง ๆ มาตรวจสอบชำระให้ตรงกัน แล้วส่งมอบให้พระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ จางวางกรมพระอักษลักษณ์ หลวงสารประเสริฐ และขุนนิมิตร์อักษร ตรวจชำระอักษรให้ถูกต้อง และนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อเป็นพระราชกุศล (ชลธิรา สัตยวิวัฒนา, 2542 : 1)

รัชสมัยนี้การแพทย์แผนไทยได้รับการฟื้นฟูและสนับสนุนให้มีการสอนและฝึกหัดวิชาแพทย์แผนไทยในสำนักกรมแพทย์พระราชวังบวร ในปี พ.ศ. 2430 มีการสร้าง

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

โรงพยาบาลศิริราชสำหรับรักษาประชาชนทั่วไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2432 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตั้งโรงเรียนฝึกหัดแพทย์ และในปี พ.ศ. 2443 ได้ยกระดับขึ้นเป็นโรงเรียนราชแพทยาลัย วิชาที่เปิดสอน ได้แก่ เวชกรรมแผนไทย เภสัชกรรมไทย และหัตถกรรมแผนไทย (โรงเรียนอายุรเวทอำนวยการ สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, 2552 : 2) และได้มีการพิมพ์ตำราแพทย์สำหรับใช้ในโรงเรียนเล่มแรกชื่อ “แพทยศาสตร์สงเคราะห์” ขึ้นในปี พ.ศ.2438 เนื้อหาเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ตะวันตก รวมทั้งมีการจัดการเรียนการสอน พร้อมกับเปิดบริการรักษาโรค

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาทางภาษา

ภูมิปัญญาทางภาษา นอกจากใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารโดยตรงแล้ว ยังเป็นภูมิปัญญาที่บรรพชนสร้างขึ้นมาจากการตกผลึกของความรู้ ประสบการณ์ ความคิด และทัศนคติต่าง ๆ โดยสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน และใช้เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ความคิด ประสบการณ์โดยผ่านงานประพันธ์ต่าง ๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการสั่งสอนให้ข้อคิด คติเตือนใจ และใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม

ประคอง นิมมานเหมินท์ และคณะ (2552 : ๑ - ๑๑) ได้สรุปประเด็นสำคัญของภูมิปัญญาทางภาษา ไว้ว่า ภูมิปัญญาทางภาษาสะท้อนให้เห็นลักษณะการใช้ภาษาในบริบทต่าง ๆ ของสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายของผู้คน ทั้งเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และวัฒนธรรม สามารถจำแนกได้เป็น 8 ประการ คือ 1) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านภาษากับสังคม 2) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านภาษากับวัฒนธรรมไทย 3) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านภาษาถิ่น 4) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านการใช้ราชาศัพท์ 5) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านภาษาเฉพาะกิจ 6) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านภาษาไทยกับความเชื่อและประเพณีพิธีกรรม 7) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านการเล่นภาษาในสังคมไทย

และ 8) ภูมิปัญญาทางภาษาด้านการเปลี่ยนแปลงของภาษาไทยในบริบทของสังคม และ วัฒนธรรม

กล่าวได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาทางภาษานั้น ปรากฏให้เห็นจากลักษณะของการใช้ภาษา ซึ่งอาจจะเกี่ยวกับศิลปะการใช้ถ้อยคำในงานประพันธ์แต่ละประเภทที่ผู้ประพันธ์เลือกสรรมาใช้ และปรากฏในแง่ของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมทั้งที่เป็นราชสำนัก และท้องถิ่นแต่ละภูมิภาค ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาทางภาษาที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ช่างต้น ได้มีการหยิบยืมภาษาต่างประเทศเข้ามาใช้ในภาษาไทยด้วย ไม่ว่าจะเป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร ซึ่งคำศัพท์จากคำภาษาต่างประเทศเหล่านี้ส่งผลให้ภาษาไทยมีคำศัพท์ใช้เป็นจำนวนมาก และคำศัพท์เหล่านี้ได้แสดงถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไทยรับอิทธิพลมาจากชนชาติอื่น ๆ ด้วย โดยผู้ประพันธ์ที่มีความรู้ทางด้านภาษามักแสดงภูมิรู้ของตนโดยการนำคำศัพท์จากภาษาดังกล่าวมาใช้ และปรับเปลี่ยนคำศัพท์เหล่านั้นตามภูมิรู้ของตน ลักษณะดังกล่าวนี้จึงแสดงถึงความเป็นอัจฉริยะด้านรสคำและรสความที่ก่อให้เกิดสุนทรียรสของบรรพชนไทย

แนวคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อ

ความเข้าใจทั่ว ๆ ไป “คติความเชื่อ” หมายถึง สิ่งที่ได้รับการยอมรับ โดยปราศจากข้อสงสัย เป็นสิ่งที่บรรพชนได้ส่งสมมาจนกลายเป็นองค์ความรู้ และปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังที่ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 242) ได้ให้ความหมายของคติความเชื่อไว้ว่า หมายถึง “การยอมรับคำอธิบายเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ที่บุคคลได้จากการรับรู้ และเรียนรู้ร่วมกันในสังคม และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนตกผลึกเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น โดยอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผล หรือจะหลักฐานมาสนับสนุนหรือไม่ก็ได้” อย่างไรก็ตาม ความเชื่อสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามวิวัฒนาการ และพัฒนาการของสังคม

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

ทั้งนี้ ในส่วนของประเภทคติความเชื่อนั้น จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อในสังคมไทยไม่น้อยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่น ๆ ดังที่ พระยาอนูมานราชชน (2503 : 15) กล่าวว่า เริ่มแรกนั้นคติความเชื่อของคนไทยคงไม่ต่างจากชาติอื่น ๆ คือ เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นว่ามีอำนาจเหนือคน อาจบันดาลให้ทั้งคุณและโทษ คติความเชื่อดังกล่าวเป็นการเชื่อถือผีสังเทวดา คือ การนับถือผีเป็นเทวดาอารักษ์ การนับถือผีปู่ตายาย หรือผีบรรพบุรุษ การนับถือผีวีรบุรุษ และการนับถือผีร้าย ต่อมาเมื่อมีการตั้งบ้านเรือนเป็นการถาวรและมีการติดต่อไปมาระหว่างกัน วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีหลักจึงเกี่ยวข้องกับภารกิจกรรมและศาสนา ครั้นเมื่อมีการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา กว้างขวางขึ้น ขณะที่คติความเชื่อดั้งเดิมยังคงมีอยู่ จึงมีการปรับปรุงแก้ไขคติความเชื่อให้เข้ากับจิตใจและสภาพแวดล้อม คติความเชื่อของคนไทย โดยทั่วไปจึงเกิดเป็นรากฐานซ้อนกันหลายชั้น คือ คติความเชื่อผีสังเทวดาอยู่ส่วนลึก พระพุทธศาสนาอยู่พื้นผิว และมีลัทธิศาสนาพราหมณ์เข้ามาแทรกซ้อนอยู่ด้วย ซึ่งเห็นได้ชัดจากรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่บางครั้งมีการผสมผสานของพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และบัตรพลีผีสังเทวดาด้วย

กิ่งแก้ว อุตถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์ (2528 : 662 - 669) ได้จำแนกคติความเชื่อของคนในสังคมไทยออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ 1) คติความเชื่อที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาใหญ่ หรือศาสนาประจำชาติ เป็นความเชื่อที่มีเหตุ มีผล ซึ่งอธิบายสิ่งที่คนสงสัยได้อย่างแจ่มชัด มีระบบ และเป็นตัวกำหนดพิธีกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในชาติ และ 2) คติความเชื่อพื้นบ้าน เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาจนถึงปฏิบัติตามประเพณี

จากมุมมองของนักวิชาการที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ประเภทของคติความเชื่อดังกล่าวมีทั้ง 1) คติความเชื่อในสิ่งปรากฏอยู่จริง คติความเชื่อขั้นพื้นฐานของบุคคล ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เกิดจากประสบการณ์ตรง และเกิดจากการแลกเปลี่ยนจากผู้มีความรู้ คติความเชื่อแบบประเพณี เช่น คติความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับผีสังเทวดา และอำนาจเหนือธรรมชาติ และ 2) คติความเชื่อแบบเป็นทางการ เช่น คติความเชื่อในศาสนา

คติความเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งที่ผู้คนนำมาประกอบใช้ในการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านการรักษาโรค ที่ได้สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ผีสางเทวดา และอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ผสมผสานกับคติความเชื่อเรื่องศาสนาจนกลายเป็นวิธีการรักษาโรค เนื่องจากคนไทยสมัยโบราณมักจะเชื่อว่า โรคภัยไข้เจ็บมักเกิดจากการกระทำของภูตผีปีศาจ โดยเฉพาะโรคที่เกิดจากระบบภายใน ซึ่งไม่สามารถวินิจฉัยอาการได้ด้วย การสังเกตจากสายตา วิธีการรักษาจึงต้องพึ่งพาวิธีทางมายาศาสตร์ กล่าวคือ ใช้เวทมนตร์คาถา และใช้สมุนไพรมาปรุงเป็นยาพร้อมทั้งใช้เวทมนตร์คาถารักษาพร้อมด้วย โดยแพทย์ผู้รักษาอาจเป็นพระภิกษุ หมอกลางบ้าน และแพทย์แผนโบราณ (สนิท สมัครการ, 2539 : 63 - 65) นอกจากการใช้นายาศาสตร์ในการรักษาโรคแล้ว คติความเชื่อยังได้ปรากฏในการนำมาตั้งชื่อยาและชื่อโรคด้วย เพื่อช่วยให้การรักษาได้ผลดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากผู้ป่วยที่มารับการรักษา มิได้ป่วยเพียงทางร่างกายเท่านั้น แต่ยังป่วยทางจิตใจด้วย คือ เกิดความท้อแท้ วิตกกังวล สิ้นหวังในชีวิต ดังนั้น การรักษาด้วยตำรายาแพทย์แผนไทยจึงเป็นการบำบัดรักษาอาการป่วยทางกาย ส่วนการยึดถือคติความเชื่อต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการรักษาโรคก็เป็นการบำบัดรักษาอาการป่วยทางจิตใจพร้อมกับการรักษาโรคทางกาย ด้วยเหตุนี้ ตำราแพทย์แผนไทยจึงปรากฏเรื่องคติความเชื่อต่าง ๆ ควบคู่กับการรักษาโรคเสมอ

ภูมิปัญญาการตั้งชื่อสื่อความหมายในสังคมไทย

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 384) ให้ความหมายของ “ชื่อ” ว่า หมายถึง คำที่ตั้งขึ้นสำหรับเรียกคน สัตว์ สถานที่ และสิ่งของโดยทั่ว ๆ ไป หรือโดยเฉพาะเจาะจง จะเห็นได้ว่า สังคมไทยต่างให้ความสำคัญกับชื่อและการตั้งชื่อ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งชื่อคน สัตว์เลี้ยง สถานที่ พาหนะ พันธุ์ไม้มังคุด และอาหาร เป็นต้น เพราะชื่อสามารถสื่อถึงอัตลักษณ์ตัวตนผู้เป็นเจ้าของชื่อได้ในระดับหนึ่ง และมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมไทยในแต่ละภูมิภาคอีกด้วย จากการศึกษาการตั้งชื่อบุคคลและสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามที่นักวิชาการได้ศึกษาไว้แล้ว พบว่า การตั้งชื่อของคนไทยมีความสอดคล้องกับค่านิยม และความเชื่อมาทุกยุค

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

สมัย ทั้งความเชื่อด้านคติทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อด้านอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ สมัยก่อนผู้ตั้งชื่ออาจเป็นพระภิกษุ บิฑามารดา ญาติผู้ใหญ่ ชื่อที่ตั้งจะยึดตามหลักโหราศาสตร์ “ทักษาปกรณ์” เพื่อหลีกเลี่ยงอักษรที่เป็นกาลกิณี (วิรัช ศิริวัฒน์นะวิน , 2544) ทั้งนี้ ชื่อจึงมักจะสื่อความหมายเป็นสิริมงคล มีความเด่นในด้านความดีงาม ความเจริญรุ่งเรือง ความรู้ ความสามารถ ความมั่งคั่ง เกียรติยศ และอำนาจ (สมชาย สำเนียงงาม, 2545)

ตามทัศนะของนักวิชาการข้างต้นมองได้ว่า การตั้งชื่อต้องสื่อความหมายในทางที่ดีงาม เพื่อเป็นการสร้างเสริมสิริมงคล สร้างขวัญ และกำลังใจให้แก่เจ้าของชื่อ หากเป็นชื่อสิ่งของก็ต้องเป็นชื่อที่คอยเสริมสร้างความโชคดี เป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของ โดยนิยมใช้คำภาษาไทยและคำภาษาบาลีสันสกฤตมาตั้งเป็นชื่อ แม้ในปัจจุบันค่านิยมการตั้งชื่อ จะได้รับอิทธิพลจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป คือ มีการใช้คำยืมภาษาอังกฤษและภาษาจีนเข้ามาใช้บ้าง แต่ก็ยังเป็นชื่อที่สื่อความหมายให้เป็นที่เข้าใจได้เช่นกัน

โครงสร้างทางภาษาในการตั้งชื่อยาและชื่อโรคที่สื่อความหมายเกี่ยวกับคติความเชื่อในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์

ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์จัดเป็นงานสร้างสรรค์ที่ใช้ภาษาเพื่อสื่อความหมาย แพทย์คิดค้นจะเลือกใช้ภาษาอย่างมีศิลปะหลากหลายมิติ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจรายละเอียดของตำรับยาแต่ละขนานได้ง่ายด้วยการใช้คำภาษาไทย และในขณะเดียวกันก็มีการใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตประสมอยู่ด้วย โดยคำภาษาบาลีสันสกฤตที่นำมาใช้เป็นลักษณะคำศัพท์ที่ใช้ในภาษาไทย ไม่ว่าจะเป็นศัพท์กฤตศัพท์สมาส ศัพท์ตัดพริต ศัพท์ที่ลงอุปสรรค และลักษณะเป็นบท คือ เป็นคำศัพท์ที่ประกอบวิภัติปัจจัยแล้ว เพื่อให้เกิดคำศัพท์ที่หลากหลาย จากการศึกษาชื่อยา และชื่อโรคที่สื่อความหมายเกี่ยวกับคติความเชื่อที่ปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ พบว่าแพทย์ผู้คิดค้นตำราได้แสดงภูมิรู้ด้านภาษาในการตั้งชื่อยา และชื่อโรคที่มีความชัดเจนในการสื่อความหมาย และอธิบายความ ซึ่งโดยส่วนใหญ่คำที่ใช้เป็นคำภาษาบาลีสันสกฤต

และบางชื่ออาจมีการประสมกับคำภาษาไทยบ้าง ชื่อยา และชื่อโรคดังกล่าวมีโครงสร้างทางภาษาที่มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนหลักและส่วนขยาย ดังนี้

1) โครงสร้างที่มีองค์ประกอบ 1 ส่วน คือ มีเพียงส่วนหลัก ได้แก่

1.1) ชื่อที่ส่วนหลักเป็นคำแสดงชื่อเฉพาะ เช่น กุมภภัณฑ์ ตรีภักตร์ พรหมภักตร์ มหาจักร จักรนารายณ์ ไฟประลัยกัลป์ เป็นต้น

1.2) ชื่อที่ส่วนหลักเป็นคำบอกคุณสมบัติ เช่น สิทธิสาร มหาวิเศษ กัลยาทิคุณ เป็นต้น

2) โครงสร้างที่มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ มีทั้งส่วนหลักและส่วนขยาย เป็นการนำคำแสดงชื่อเฉพาะมาประกอบกับคำแสดงการกระทำ เช่น นารายณ์พังค้าย (นารายณ์ + พังค้าย) อินทรจร (อินทร์ + จร) เทพีปักษี (เทพี + ปักษี) มหิศรนิมิตร (มหิศร + นิมิตร) เป็นต้น นอกจากนี้ ยังปรากฏการสลับที่ของชื่อเฉพาะจากส่วนต้นไปอยู่ส่วนท้ายด้วย เช่น ราชย์ภักษ์ (ราชะ + ย์ภักษ์) พุทธย์ภักษ์ (พุทธะ + ย์ภักษ์) ประทานชีวิต (ประทาน + ชีวิต) เป็นต้น

รูปแบบโครงสร้างทางภาษาของชื่อยาและชื่อโรคข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ส่วนสำคัญที่จะปรากฏเป็นส่วนหลัก คือ คำที่แสดงชื่อเฉพาะและคำบอกคุณสมบัติ ส่วนชื่อที่โครงสร้างมีทั้งส่วนหลักและส่วนขยาย เป็นการนำคำแสดงชื่อเฉพาะมาประกอบกับคำแสดงการกระทำ ซึ่งทำให้ได้ชื่อยา และชื่อโรคที่สื่อความหมายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภูมิปัญญาทางภาษาในการตั้งชื่อยาและชื่อโรคที่สื่อความหมายสะท้อนคติความเชื่อในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์

การใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตในการตั้งชื่อยา และชื่อโรคที่ปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ สะท้อนให้เห็นว่า การแพทย์แผนไทยมีต้นกำเนิดจากอารยธรรมอินเดีย ดังนั้น ครูแพทย์ผู้คิดค้นบันทึกตำรายา่อมเป็นผู้ที่ผ่านการศึกษาเล่าเรียนด้านภาษา และผ่านการศึกษาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านเภสัชกรรม และการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชุมชน แพทย์จึงสามารถอ่านตำรายาโบราณจากพระไตรปิฎก

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

คัมภีร์ยาของอินเดีย และนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์เป็นตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ และตำรายาแพทย์แผนไทยตำรับต่าง ๆ อีกทั้งยังได้นำคาถาในคัมภีร์ศาสนาพุทธ และคาถาที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ มาเป็นบทสวดประกอบพิธีกรรม เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ในการรักษาโรค สิ่งเหล่านี้สื่อให้เห็นว่าระบบคิดของครูแพทย์โบราณที่นำคติความเชื่ออันปรากฏในวัฒนธรรมไทยมาผสมผสานเข้ากับกระบวนการรักษาโรคได้เป็นอย่างดี

นอกจากคติความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นผ่านทางกระบวนการรักษาโรคแล้ว การตั้งชื่อยา และชื่อโรคที่ปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ก็สามารถสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อที่ปรากฏในวิถีชีวิตของสังคมวัฒนธรรมไทยได้เป็นอย่างดีเช่นกัน กล่าวคือ แพทย์ผู้คิดค้นชื่อยา และชื่อโรคได้แสดงภูมิรู้เกี่ยวกับระบบคิดด้านคติความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนทั้งให้ให้คุณและโทษ ซึ่งจากการศึกษา พบว่า สามารถจำแนกชื่อยา และชื่อโรคที่สื่อความหมายสะท้อนคติความเชื่อได้เป็น 4 ประการ ดังนี้

ชื่อสื่อความหมายถึงคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้า

คติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเป็นคติความเชื่อในสิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา คนโบราณไม่ว่าชนชาติใดต่างก็มีคติความเชื่อในเรื่องนี้กันทั้งสิ้น โดยเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีอำนาจ สามารถบันดาลให้ได้ผลสมปรารถนา ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่แทรกอยู่ในความเชื่อของชาวพุทธมาช้านาน เนื่องจากปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่าง คนสมัยโบราณไม่เข้าใจหรือไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้ บางครั้งมนุษย์อาจได้ผลประโยชน์หรือโทษจากปรากฏการณ์นั้น ๆ และเชื่อว่าเกิดจากอำนาจของเทพเจ้า จึงได้บูชาอ้อนวอนเพื่อขอความคุ้มครองจากเทพเจ้าเหล่านั้น คติความเชื่อนี้จึงได้ฝังใจมนุษย์และได้สืบทอดต่อ ๆ กันมา

สังคมไทยผูกพันกับคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าอย่างลึกซึ้ง แม้ในการรักษาโรคของแพทย์แผนไทย ก็ได้สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อนี้ว่ามีอิทธิพลสำคัญในการรักษาผู้ป่วยทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ที่ปรากฏทั้งในการตั้งชื่อยาและการทำพิธีกรรม

ประกอบการรักษาโรคบางประเภท ซึ่งในด้านของการตั้งชื่อยานั้น แพทย์ผู้คิดค้นได้ใช้ภาษาที่สื่อความหมายที่สะท้อนคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเพื่อแสดงพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สร้างความขริบขล้ง ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจที่ดีขึ้นและมั่นใจในการรักษา ด้วยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าเหล่านั้นจะช่วยขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บได้หมดสิ้นแน่นอนจากการศึกษาชื่อยาที่สะท้อนคติความเชื่อเรื่องดังกล่าวในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์พบว่า คติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจะปรากฏในการตั้งชื่อยาที่สื่อความหมายว่า เทพเจ้าเป็นผู้เนรมิตยาขนานต่าง ๆ และเทพเจ้ามีพลังอำนาจในการขจัดปัดเป่าโรคได้ ดังนี้

การตั้งชื่อยาโดยระบุว่า เป็นยาที่ได้มาจากเทพเจ้า หรือ เทพเจ้าประทานยามาให้ มักปรากฏการใช้คำว่า นิमित ประสิทธิ์ มาตั้งเป็นชื่อยา เช่น เทพนิमित พรหมนิमित มหิธรนิमित เทพประสิทธิ์ เป็นต้น ดังตัวอย่าง ชื่อยาวา “เทพนิमित” ในคัมภีร์ประถมจินดาเป็นตำรับยาแก้โรคซางซึ่งเป็นโรคที่มักเกิดกับเด็ก ทำให้มีอาการตัวร้อน เชื่องซึม ปากแห้ง อาเจียน รับประทานอาหารไม่ได้ ท้องเดิน ลักษณะโรคจะมีเม็ดขึ้นในปาก ในคอ และลิ้นเป็นฝ้า ตำรายาแพทย์แผนไทยกล่าวว่า โรคซางจะมีอาการแตกต่างกันตามวันเกิดของเด็ก ในคัมภีร์ประถมจินดา กล่าวถึงยารักษาว่า *ยาชื่อเทพนิมิต* ขนานนี้ ท่านให้เอาใบสันพร้าวหอม หมักหอม ผลจันทร์ ดีปลี กำมะถันแดง สารส้ม ชะมด พิมเสน รวม 8 สิ่งนี้ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุน บดป่นเป็นแท่งไว้ แก้วชางน้ำ ชางฝ้าย แลชางอันใด ๆ ก็ดี ซึ่งกระทำให้ออก ให้ออก ให้ลิ้นนั้น ถ้าขึ้นลิ้น ละลายน้ำมะนาวกวาดก็ดี กินก็ได้ ถ้าขึ้นในอกละลายสุรากิน ถ้าขึ้นในคอ ให้แทรกตุงกวาด หายตินิก (ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับอนุรักษ์) เล่มที่ 1, 2550 : 162)

คำว่า “เทพนิमित” เป็นภาษาบาลี แยกศัพท์แปลเป็นภาษาไทยได้ดังนี้ คำว่า “เทพ” คือ เทวดา คำว่า “นิमित” คือ เนรมิต หรือ ทำให้ปรากฏขึ้น สร้างขึ้น ชื่อยาจึงมีความหมายว่า เทพเจ้านิมิต หรือ เทพเจ้าประทานสร้าง สามารถสื่อความหมายว่า เป็นยาที่ เทวดาบอก หรือ เทวดาให้ฝัน เมื่อได้ยินความหมายนี้ ทั้งแพทย์ทั้งผู้ป่วย จะเกิดพลังความเชื่อมั่นในอำนาจของยาที่จะขจัดโรคขึ้นมาทันที เพราะสังคมไทยมีความเลื่อมใสศรัทธาในพลังอำนาจของเทพเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เหมือนยามี

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

บอก ซึ่งสังคมไทยเชื่อว่า เป็นยาดีมีคุณภาพสามารถรักษาโรคได้ชะงัดนัก แต่ “เทพ” หรือ “เทวดา” เป็นผู้ที่มิอำนาจบารมีมากกว่าผี ยาที่ท่านให้จึงน่าจะมีพลังอำนาจมากกว่าด้วย นี่คือความหมายที่สื่อจากชื่อยาที่สะท้อนความเชื่อว่าเป็นตำรับยาที่เทพเจ้าบันดาลให้ หรือ ประทานให้

การตั้งชื่อยาที่สื่อว่าเทพเจ้ามีพลังอำนาจ และมีอิทธิฤทธิ์ เป็นการใช้พระนามของเทพเจ้ามาตั้งเป็นชื่อยา พร้อมทั้งมีการขยายความที่แสดงถึงพลังอำนาจ และอิทธิฤทธิ์ของเทพเจ้าองค์นั้นที่บันดาลให้รักษาโรคได้สำเร็จ เช่น นารายณ์พังค้าย อินทจร เป็นต้น ดังตัวอย่าง ชื่อยา นารายณ์พังค้าย² ที่ปรากฏในคัมภีร์ภษัชยว่า เป็นยารักษาโรคภษัชย ซึ่งเป็นโรคที่เกิดขึ้นแล้วส่งผลให้ร่างกายเสื่อมโทรมชুবพอม การแพทย์แผนไทยได้จำแนกโรคภษัชยไว้ 26 จำพวก เช่น ภษัชยก่อน ภษัชยราก ภษัชยดาน ภษัชยไฟ เป็นต้น ข้อความในคัมภีร์ภษัชยที่กล่าวถึงยาชื่อนารายณ์พังค้าย ดังนี้ *ยาชื่อนารายณ์พังค้าย* เอามาหิงค์ 1 ลำพัน 2 เจตมูล 3 ผักชีล้อม 4 โกรฐสอ 5 พริกไทย 6 มะตูมอ่อน 7 ผลข้าพลู 8 ชิงแห้ง 9 สมอ 10 เทียนดำ 11 แก่นบุนนาค 12 เปล้าน้อย 13 รากทนต์ 14 ทำเป็นจุน บดละลายน้ำร้อน กินหนัก 1 สลึง แก้กษัยดาน ที่กล่าวมานั้นแลภษัชยทั้งปวง หายวิเศษนัก (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทธารง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

คำว่า “นารายณ์” (คือ นารายณ์) เป็นพระนามของพระนารายณ์ หรือ พระวิษณุ หนึ่งในมหาเทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ส่วนคำว่า “พังค้าย” หมายถึง การทำลายสิ่งกีดขวาง เมื่อรวมคำทั้งสองแล้วจึงเป็นชื่อยาที่สื่อความหมายว่า การใช้พลังอำนาจของพระนารายณ์ทำลายสิ่งกีดขวาง ก็คือ ทำลายโรค ขจัดโรคให้หายได้ เปรียบได้ว่าพระนารายณ์ผู้มีอำนาจอิทธิฤทธิ์ได้ลงมาทำลายพังค้ายบ่อมปรากฏของเชื้อโรคให้แตกสลายหายไป ในที่สุดผู้คนก็หายจากโรค จะอยู่อย่างมีความสุข

² ใช้ชื่อยาตามที่ปรากฏในตำราคัมภีร์ภษัชย

ชื่อยาบางชื่ออาจไม่ได้กล่าวถึงพระนามของเทพเจ้าโดยตรง แต่กล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ที่เทพเจ้าแต่ละองค์สามารถแสดงออกมาแล้วส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโลก เช่น ยาชื่อ ไฟประลัยกัลป์ สนั่นไตรภพ สนั่นโสฬส เป็นต้น ดังตัวอย่าง ชื่อยา “ไฟประลัยกัลป์” ในคัมภีร์มหาโชตรัต เป็นชื่อยาสตรีที่ใช้ขับโลหิตเน่าร้ายทั้งปวง อาการของโรคจะมีเลือดคั่งภายในร่างกาย มีลักษณะเป็นลิ่มเป็นก้อน ส่งผลให้เลือดลมไหลเวียนไม่สะดวก บางรายอาจมีอาการผิดปกติทางร่างกายร่วมด้วย เช่น ขบฟัน ตาเหลือก ริมฝีปากเขียว และเล็บมือเล็บเท้าเขียว (พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 440) ทางกรมแพทย์แผนไทยถือว่าลักษณะเลือดดังกล่าวเป็นเลือดเสีย เรียกว่า “โลหิตทุจريتโทษ” ผู้ป่วยต้องรับประทานยาสมุนไพรรักษาเพื่อปรับสมดุลเลือดในร่างกายให้เป็นปกติ ในคัมภีร์มหาโชตรัต กล่าวว่า *ยาชื่อไฟประลัยกัลป์* ขับโลหิตเน่าร้ายทั้งปวง เอาชิงแห้ง 1 บาท พริกเทศ 1 บาท พริกไทย 1 บาท ผลจันทน์ 2 สลึง การบูร 2 สลึง เอาแก่นแสมทะเลเท่ายาทั้งหลาย ทำผงละลายน้ำผึ้งกิน เป็นยาร้อนดีนักแล (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทอรั้ง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

คำว่า “ไฟประลัยกัลป์” หมายถึง ไฟที่มีพลังทำลายล้างสูงสุด สามารถทำลายโลกเมื่อสิ้นกัลป์ ตามตำนานอินเดีย ที่กล่าวว่า เมื่อถึงเวลาสิ้นสุดกัลป์ พระศิวะจะทรงลืมพระเนตรที่สามบนพระนลาฏของพระองค์ ทำให้เกิดไฟประลัยกัลป์ทำลายล้างโลกจนมอดไหม้ แล้วพระพรหมจะทรงสร้างโลกใหม่ โดยมีพระวิษณุเป็นผู้ชำระไว้ และพระศิวะเป็นผู้ทำลายวนเวียนกันอยู่เช่นนี้ ซึ่งสอดคล้องกับวรรณคดีไทยเรื่องไตรภูมิพระร่วง ตอน ทสมกัณฑ์ โอกาสมหากัลป์สูญญตา - กัลป์วินาศและอุบัติ ที่กล่าวว่า จะเกิดการวินาศไฟประลัยกัลป์จะหนักทุกอย่าง แล้วจะอุบัติขึ้นของโลกใหม่ (วรรณคดีแห่งชาติ เล่ม 1, 2556 : 84) ชื่อของยาดังกล่าวนี้ จึงสื่อความหมายให้เห็นว่า ยาดังกล่าวนี้นี้มีพลังอำนาจในการขับไล่เลือดร้ายในร่างกายได้อย่างหมดสิ้น จึงเปรียบเหมือนไฟประลัยกัลป์ที่พระศิวะทรงใช้เผาผลาญโลกให้ย่อยยับลงได้อย่างหมดสิ้น

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

ชื่อยาที่ไม่ได้กล่าวถึงพระนามของเทพเจ้าโดยตรง ยังปรากฏในลักษณะการใช้คำบอกจำนวนของเทพเจ้าองค์สำคัญ โดยไม่ระบุพระนาม คือ ใช้คำว่า “ตรี” แทนพระนามพระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม ดังปรากฏชื่อยาว่า ตรีภักตร์³ ซึ่งเป็นชื่อยาประจุโลหิตร้าย ใช้ขับพิษเลือดเน่าเสียในร่างกาย และรักษาโรคต่าง ๆ ได้ ในคัมภีร์มหาโชตรัต กล่าวถึงยาขนานนี้ว่า ยาชื่อตรีภักตร์ จำเพาะประจุโลหิตเน่าร้ายทั้งปวง แก่สรรพโรคทุกประการ ทานให้เอา ผลสลอดประสมแล้วหนัก 1 บาท เกลือสินเธาว์ 1 บาท งาเมล็ด 1 บาท ยาทั้งนี้ ให้คั่วด้วยน้ำมันงาแต่ละสิ่ง ๆ แล้วจึงประสมเข้ากัน บดให้ละเอียด ปั่นก้อน กินเท่าผลพุทรา ยานี้หนักกว่าทุกขนานแล้ว (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทอรัณย สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

คำว่า “ตรี” หมายถึง จำนวน 3 และคำว่า “ภักตร์” (คือ พักตร์) หมายถึง หน้า เป็นชื่อยาที่สื่อความถึงพระพักตร์ของมหาเทพทั้ง 3 พระองค์ ที่เรียกว่า “พระตรีมูรติ” และจากข้อความที่ปรากฏในตำรับยาว่า “ยานี้หนักกว่าทุกขนานแล้ว” แสดงให้เห็นว่ายาขนานนี้เป็นยาขับพิษที่มีปฏิริยาต่อร่างกายมากกว่ายาขับพิษขนานอื่น ๆ ดังนั้นการตั้งชื่อยาว่า “ตรีภักตร์” จึงเป็นการใช้ภาษาสื่อความหมายที่สะท้อนคติความเชื่อว่าพระตรีมูรติ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้มีอำนาจสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ได้ลดบันดาลให้อำนาจบารมีอันศักดิ์สิทธิ์ได้สถิตอยู่ในตัวยาเพื่อรักษาผู้ป่วยให้หายขาดได้

การตั้งชื่อยาที่สื่อความหมายถึงคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าที่ปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ แสดงให้เห็นว่า ในการรักษาโรคของแพทย์แผนไทยโบราณนั้นมีคติความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าว่ามาช่วยลดบันดาลในการรักษา ทั้งในด้านการเนรมิตตำรับยา การแสดงพลังอำนาจอิทธิฤทธิ์ต่อสู้กับโรคร้ายจนสามารถเอาชนะได้สำเร็จ คติความเชื่อเรื่องนี้จึงแสดงถึงระบบคิดของมนุษย์ในด้านการรักษาโรคที่สัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

³ ใช้ชื่อยาตามที่ปรากฏในตำราคัมภีร์มหาโชตรัต

ข้อสื่อความหมายถึงคติความเชื่อความเป็นสิริมงคล

คติความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคล เป็นคติความเชื่อที่เสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเป็นสิริมงคลด้านการมีอำนาจบารมี สุขภาพ ความเจริญรุ่งเรือง การมีสุขภาพแข็งแรง และความปลอดภัย ในทางการแพทย์แผนไทย ได้ปรากฏคติความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคลในด้านการตั้งชื่อยารักษาโรค เพื่อเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ป่วย ซึ่งสิ่งนี้มีความสำคัญยิ่งในการบำบัดรักษาโรคแบบแพทย์แผนไทย กล่าวคือ เมื่อผู้ป่วยมีอาการเจ็บป่วยทางร่างกาย ก็ย่อมวิตกกังวลในความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น แพทย์แผนไทยจึงต้องรักษาทั้งสุขภาพกาย และสุขภาพจิตใจของผู้ป่วย เพื่อให้ผู้ป่วยคลายจากความทุกข์ มีกำลังใจ และความเชื่อมั่นในการบำบัดรักษาโรคด้วย ดังนั้นวิธีการที่จะเสริมสร้างกำลังใจที่ดีที่สุด นอกจากคำพูดให้กำลังใจจากแพทย์ และการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว การได้ยินได้ฟังชื่อยาก็มีส่วนในการเพิ่มพลังใจให้แก่ผู้ป่วยได้ด้วยเช่นกัน เพราะชื่อยาที่มีความหมายเป็นสิริมงคล และความหมายที่เสริมสร้างกำลังใจ จะทำให้ผู้ป่วยมีความเชื่อมั่นในการรักษาว่า ยานานานี้สามารถทำให้ผู้ป่วยหายเป็นปกติได้ ทั้งนี้จากการศึกษาชื่อยาของตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ พบว่า มีการใช้คำสื่อความหมายเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคลในการตั้งชื่อยาในด้านความสำเร็จ การมีอำนาจ ความเป็นมงคล และความดีงาม เช่น ชื่อยาว่า สมมิตรสวาหะ กัลยาทิดุณ สิทธิสาร ประทานชีวิต มงคลโอสถ มหาสมบัติ เป็นต้น ดังตัวอย่าง ชื่อยาที่สะท้อนคติความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคลด้านความสำเร็จ คือ ชื่อยา “สิทธิสาร” ที่ปรากฏในคัมภีร์ประถมจินดา เป็นยารักษาอาการโรคจิตสติวลงและตานโจร ดังข้อความที่ว่า ยาชื่อ*สิทธิสาร* แก่ลงขนานนี้ ท่านให้เอา ตรีภูกุ๊ก ผักแพวแดง ว่านกีบแรด ว่านร้อนทอง สีเสียดทั้งสอง ใบกะเพรา บอระเพ็ด เขาควายเผือกเผา รวมยา 11 สิ่งนี้ เอาเสมอภาค เอาเขาควายเท้ายาทั้งหลายทำเป็นจุน บดบั่นเป็นผงไว้ ละลายสุรากิน แก่โรคสติวลงแลตานชางโจรหาย (ตำราการแพทย์ไทยเดิม (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทอรัณยสถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

คำว่า “สิทธิสาร” แยกศัพท์เป็น “สิทธิ” หมายถึง ความสำเร็จ และคำว่า “สาร” หมายถึง แก่นสาร รวมสองคำเป็น “สิทธิสาร” หมายถึง ความสำเร็จเป็นหลัก เป็นการสื่อความหมายว่า เมื่อใช้ยานานนี้แล้ว ต้องประสบความสำเร็จในการรักษาอย่างแน่นอน ซึ่งเป็นคำที่เป็นสิริมงคลสร้างขวัญ และกำลังใจให้แก่ผู้ป่วยได้เป็นอย่างดี เพราะโรค ริดสีดวง และตาบอด เป็นโรคที่ทรมาณร่างกายผู้ป่วยเป็นอย่างมาก เมื่อทราบชื่อและความหมายของชื่อยานานนี้ ผู้ป่วยจะเกิดกำลังใจ และความหวังว่าต้องสำเร็จและต้องหายจากโรค เหมือนชื่อยาตั้งกล่าว

การตั้งชื่อยาสื่อความหมายในด้านความมีอำนาจ ที่สามารถจัดปิดเป่าโรคร้ายสำเร็จ ได้มีการนำคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้ามาผสมผสานด้วย เช่น ชื่อยา “สมमितสวาหะ” เป็นชื่อยารักษาอาการผิดปกติทางใจซึ่งเกิดจากภูมิกะทำทางไสยศาสตร์ ที่ปรากฏในคัมภีร์โรคนิทาน ซึ่งกล่าวถึงยานานนี้ว่า ใช้เครื่องยาสมุนไพรต่าง ๆ ทั้งพืช วัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ และน้ำกระสายมาปรุงเป็นยารักษาโรคผิดปกติทางใจ และแก้ อาการที่ถูกกระทำทางไสยศาสตร์ ดังข้อความที่ว่ายานานหนึ่งชื่อ*สมमितสวาหะ* ท่านให้เอานมผา คีลายอน บัลลังก์ศิลา สังข์ ดินถ่าน แก้วแกลบ ดินดานในน้ำ เทียนทั้งห้า โกรฐทั้งเก้า แฝกหอม บัวบก บัวน้ำทั้งห้า ดอกสัตตบงกช ดอกกาหลง สิริยาทั้งนี้ เอาสิ่งละ 1 บาท ชะมด พิมเสน อำพัน กล้วยฝ้าน กะลีดหอยเทศ หนักสิ่งละ 1 สลึง กระแจะตะนาว 1 บาท บดป็นเป็นแท่งไว้ ฝนด้วยน้ำดอกไม้เทศ แทรกน้ำตาลทราย กินแก้ใจพิการต่าง ๆ แก้คุณไสยอันชั่วด้วยอาคมต่าง ๆ หาย (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทธารง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

คำว่า “สมमितสวาหะ” มาจากคำว่า “สมमित” แปลว่า รวม และคำว่า “สวาหะ” แปลว่า ท่านกล่าวไว้ดีแล้ว เมื่อรวมทั้งสองคำ จึงสื่อความหมายได้ว่า ยานานนี้ได้รวมเครื่องยาประเภทต่าง ๆ ที่มีอำนาจทำให้เกิดสรรพคุณบำบัดรักษาโรคความ ผิดปกติทางใจของผู้ที่มีสติไม่บริบูรณ์ อันเนื่องจากถูกกระทำคุณไสยที่มีการลงอาคม ร้ายแรง ทั้งนี้ คำว่า “สวาหะ” นั้นยังได้ปรากฏเป็นคำสุดท้ายในพระคาถาที่ใช้ประกอบ พิธีกรรมเสกมนต์รักษาโรคของแพทย์โบราณด้วย ถือเป็น การขอพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และครู

บาอาจารย์ช่วยอำนวยความสะดวกให้การรักษาโรคประสบความสำเร็จ ให้ยาที่รักษามีอำนาจเหนือสิ่งชั่วร้ายที่เกิดจากการกระทำคุณไสย การใช้คำดังกล่าวจึงแสดงถึงภูมิปัญญาทางภาษาที่มีคุณค่าทางจิตใจที่เสริมสร้างความเป็นสิริมงคลทั้งต่อผู้ป่วย ญาติพี่น้อง และแพทย์ผู้ทำการรักษาเป็นอย่างดี

การตั้งชื่อยาที่สะท้อนความเป็นมงคล เช่น ชื่อยา “มงคลโอสถ” เป็นชื่อยาบำรุงโลหิต ทำให้มีเลือดมากขึ้นหรือดีขึ้น คัมภีร์มหาโชตรัตนกล่าวว่ายาขนานนี้ใช้สำหรับบำรุงโลหิตสำหรับสตรีที่ประจำเดือนผิดปกติ กระจายเลือดลมสตรีหลังคลอด และผู้ที่ผ่านการขับเลือดล้างพิษ และเป็นยาปลูกไฟธาตุ ทำให้ธาตุไฟทำงานเป็นปกติ ซึ่งทางการแพทย์แผนไทยถือว่า ยาขนานนี้ เป็นยาอายุวัฒนะ ดังข้อความที่ว่า ยาชื่อมงคลโอสถ ท่านให้เอาโกศทั้ง 5 เทียนทั้ง 5 ดอกคำ ผางเสน ยาข้าวเย็น สิ่งละ 4 ส่วน ดอกบุนนาค ดอกสะเดา ดอกบัวหลวง จันทน์แดง จันทน์ขาว แก่นสน ชะลูด อบเชย แก่นแสม ทั้ง 2 แก่นมูลเหล็ก หัวหมู สิ่งละ 8 ส่วน หอม 12 หัว อ้อยแดงลำ 1 เอน้ำมะพร้าว นานาฬิกาเป็นกระสาย ต้มกินบำรุงโลหิต (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุเวทธารัง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

คำว่า “มงคลโอสถ” มาจากคำว่า “มงคล” หมายถึง ประเสริฐ ดีงาม และคำว่า “โอสถ” หมายถึง ยา ฉะนั้น คำว่า “มงคลโอสถ” จึงหมายถึง ยาที่ดี ยาที่ประเสริฐ ยาที่เป็นเลิศ จะเห็นได้ว่า ความหมายของชื่อยาขนานนี้ สัมพันธ์กับสรรพคุณที่เป็นยาอายุวัฒนะ คือ เป็นยาที่ทำให้ผู้ป่วย หรือ ผู้รับประทานยามีอายุยืน สุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง ชื่อยาจึงสื่อความหมายในทางที่เป็นสิริมงคลให้กำลังใจ กล่าวได้ว่า การตั้งชื่อยาที่สื่อความหมายถึงคติความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคล เป็นการสะท้อนให้เห็นระบบคิดของแพทย์ผู้คิดค้นชื่อยาว่า มนุษย์ทุกคนต้องการความสุข ต้องการความสมบูรณ์แข็งแรง และต้องการมีชีวิตยืนยาว ดังนั้น การตั้งชื่อยาที่เสริมสร้างความเป็นสิริมงคลย่อมเป็นหนทางหนึ่งที่จะเสริมสร้างพลังใจของผู้ป่วยให้มีความพร้อมในการรักษาโรค เพื่อปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและมีสุขภาพแข็งแรงต่อไป

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

ชื่อสื่อความหมายถึงคติความเชื่อเรื่องยักษ์

ตามความเชื่อของสังคมไทย “ยักษ์” เป็นอมนุษย์จำพวกหนึ่ง ที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ในคัมภีร์ปรมัตถโคตติเก ได้กล่าวถึงยักษ์ว่า มีอยู่ 2 จำพวก คือ จำพวกที่มีรูปร่างสวยงามและมีรัศมี จัดเป็นยักษ์เทวดา ส่วนอีกจำพวกที่มีรูปร่างน่าเกลียดไม่มีรัศมี จำพวกนี้เป็นดิรัจฉาน (ส.พลาญน้อย, 2544 : 13)

คำว่า “ยักษ์” ตามคัมภีร์พราหมณ์มีความหมายว่า อยากกิน ในคัมภีร์กล่าวว่า เมื่อองค์พรหมาปราบดาตีสร้างอมนุษย์ต่าง ๆ ขึ้นมากก็ปล่อยให้หอดอกยาหิวโหยอมนุษย์จำพวกหนึ่งได้ร้องโอดครวญว่า ยักษ์ ๆ ซึ่งแปลว่าอยากกิน ๆ พระปราบดาตีจึงเรียกนามพวกนี้ว่า “ยักษ์” (บุญเย็น วอทอง, 2550 : 181)

จากข้อความข้างต้น สามารถสรุปความหมายของคำว่า “ยักษ์” ได้ว่า หมายถึงอมนุษย์จำพวกหนึ่ง มีลักษณะเป็นกายทิพย์เหมือนเทพบ้าง มีลักษณะเป็นวิญญาณภูตผีบ้าง มีนิสัยโหดร้าย มีท่าทางน่ากลัวและหิวโหย โดยเชื่อว่า ยักษ์มีทั้งจำพวกที่ดีและร้าย ขึ้นอยู่กับอำนาจบุญบาปมีตามที่ได้กระทำมา

จากการศึกษาการใช้ภาษาสื่อความหมายในการตั้งชื่อยาและชื่อโรคปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์นั้น พบว่า ได้มีการนำคติความเชื่อเรื่องยักษ์มาตั้งเป็นชื่อโรค ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นระบบคิดของมนุษย์ที่มีต่อคติความเชื่อเรื่องยักษ์ ว่าเป็นสิ่งชั่วร้าย น่าเกลียด น่ากลัว เช่นเดียวกับโรคที่ทำให้ร่างกายเจ็บป่วย โดยเชื่อว่าโรคบางจำพวกเกิดจากการถูกวิญญาณยักษ์ชั่วร้ายเข้าสิง ส่งผลให้ผู้ป่วยมีท่าทางแปลกประหลาด เหมือนท่าทางของยักษ์ ในยามที่โกรธจะมีเขี้ยวงอกออกมา และมีรูปร่างน่ากลัว นิสัยดุร้าย ดังเช่น โรคลมที่เกิดจากความผิดปกติของธาตุลม สามารถเกิดได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งอาการของโรคนี้ ผู้ป่วยจะมีอาการไข้ ชักมือกำเท้าอ นัยน์ตาซ้อนขึ้น หน้าเขียว กัดฟัน หลังแอ่น โรคเหล่านี้จะมีชื่อเรียกที่สื่อความหมายเกี่ยวกับยักษ์ เช่น โรคบ้าพุทธยักษ์ โรคลมพุทธยักษ์ โรคลมราชยักษ์ โรคลมบาทยักษ์ และโรคกุมภันต์ เป็นต้น ดังตัวอย่าง ชื่อโรคลมพุทธยักษ์ ที่ปรากฏในคัมภีร์ชวदार ดังข้อความที่ว่า *ลมพุทธยักษ์* ให้ชัก

กระสับกระส่าย ให้ขบฟัน เหลือกตา ให้มือกำ เท้าอ ปากเบี้ยว จักขุแหก แยกแข้ง แยกขา หาสมปฤตมิได้ ลมจำพวกนี้ เยี่ยวยายากนัก เป็นปึงฉิมที่สุดโรค แล้วพิจารณาดูทวารหนักทวารเบา ถ้ายังอุ่นให้แก้ต่อไป ประการหนึ่ง ให้ดูผิวเนื้อ เอนิ้วมือกดลงแล้วยกขึ้นดูหาโลหิตมิได้ ลองเอานิ้วกดแล้วยกขึ้น เป็นรอยเขียวช้ำ อากาการตัดแล (ตำราการแพทย์ไทยเดิม (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทธำรง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

คำว่า “พุทธรักษ์” มาจากคำว่า “พุทระ” แปลว่า รู้ และคำว่า “รักษ” ที่หมายถึง อดมนุษย์จำพวกหนึ่งที่มีทำทางน่ากลัวและหิวโหย ฉะนั้น “พุทธรักษ์” จึงแปลว่า รู้ว่าเป็นรักษ เป็นการสื่อความหมายให้รู้ว่าผู้เป็นโรคนี้อาการรักษเข้าสิงอยู่ จึงมีอาการแปลกประหลาด ทำท่าทางเหมือนรักษ ผู้เป็นแพทย์ควรประกอบยาให้ถูกจึงจะหาย

ชื่อโรคลมกุมภณต์แลบาทรักษ ซึ่งเป็นโรคที่เกิดกับเด็ก ทำให้มีอาการที่แสดงท่าทางเหมือนรักษ ดังที่ในคัมภีร์ประถมจินตากล่าวไว้ว่า อันว่า ลักษณะลมอันชื่อว่า กุมภณต์แลบาทรักษคู่กันซึ่งบังเกิดนั้น เมื่อจะบังเกิดให้จับตช้อนดูสูงหน้าเขียวให้ชกทำกำมือกำหลังแอ่น ให้กัตฟัน จับเอาเมื่อกุมภณต์เป็นเพื่อพิษต่าง ๆ แล (ตำราการแพทย์ไทยเดิม (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทธำรง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, 2550 : 366)

คำว่า “กุมภณต์” มาจากคำว่า “กุมภณตะ” หมายถึง ยักษ์ ส่วนคำว่า “บาท” มาจากคำว่า “ปาทะ” หมายถึง เท้า รวมกับคำว่า “รักษ” ทำให้สามารถสื่อความหมายได้ว่า อาการดังกล่าวคือ อาการที่วิญญาณรักษเข้าสิงร่างกายผู้ป่วย จึงแสดงท่าทางที่แปลกประหลาดเหมือนรักษ

กล่าวได้ว่า ชื่อโรคที่สะท้อนความเชื่อเรื่องรักษ มักเป็นชื่อโรคที่แสดงอาการแปลกประหลาด ผิดแผกจากที่มนุษย์ปุถุชนจะแสดงออกมา ดังตัวอย่างข้างต้นที่ได้กล่าวถึงโรคที่เกิดจากลมภายในร่างกาย ซึ่งอาจเกิดได้กับบุคคลทุกช่วงวัย โรคที่เกิดจากลมเหล่านี้เมื่อมีอาการเจ็บป่วย ผู้ป่วยมักจะแสดงอาการต่าง ๆ ออกมา แพทย์แผนไทยผู้คิดค้นตำรับยาในการรักษาโรคเหล่านี้ จึงได้นำอาการผิดปกติต่าง ๆ ที่เกิดกับผู้ป่วยมา

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

เปรียบกับการแสดงท่าทางอันน่าหวาดกลัวของยักษ์ แล้วนำมาตั้งเป็นชื่อโรคเพื่อสื่อความหมายได้อย่างชัดเจน

ชื่อสื่อความหมายถึงคติความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ

คติความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ มีบทบาทในการดูแลสุขภาพของผู้คนมานานแล้ว โดยเฉพาะในกลุ่มคนไทยสมัยโบราณมีความเชื่อเรื่องนี้ค่อนข้างสูง โดยเชื่อกันว่า ภูตผีปีศาจนอกจากจะมีอำนาจบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติแล้ว ยังมีอำนาจต่อปรากฏการณ์ของชีวิตมนุษย์อีกด้วย เช่น ทำให้เกิดการเจ็บป่วย และการตาย ดังนั้น เมื่อโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ เกิดขึ้นกับผู้คน ต่างก็เชื่อว่าเกิดจากอำนาจของภูตผีปีศาจ จึงมีการเซ่นไหว้บูชาภูตผีปีศาจหรือจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ภูตผีปีศาจเมตตาเลิกการกระทำให้เกิดโรคร้ายดังกล่าว

จากการศึกษาตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ พบว่า คติความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจได้ปรากฏในตั้งชื่อโรค ด้วยเหตุผลที่ว่า โรคเป็นสิ่งที่ทำร้ายร่างกายของมนุษย์ให้อ่อนแอหรืออาจถึงขั้นสูญเสียชีวิต โรคบางจำพวกไม่สามารถหาสาเหตุของการเกิดโรคได้ จึงเชื่อว่าเป็นกระทำของภูตผีปีศาจ ดังคติความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจที่ปรากฏในคัมภีร์ประณมจินดา ที่ได้กล่าวถึง “โรคปักซี่” เป็นโรคชนิดหนึ่ง เกิดแก่เด็กแรกคลอดจากครรภ์มารดาจนถึงเมื่ออายุ 11 เดือน และเมื่ออายุถึง 1 ขวบ ก็จะพ้นจากโทษของโรคนี้ (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2542 : 819) แพทย์แผนไทยเชื่อว่า โรคปักซี่เกิดจากสิ่งชั่วร้าย หรือ อำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้เด็กจับไข้ ร้องไห้ หอบสะดุ้ง ตกใจกลัว เมื่อเป็นพิษไข้จับแล้วมีเวลาสร้าง จำแนกเป็น 4 ประเภท คือ นนทปักซี่ จับไข้เวลาเช้า สร้างเวลาค่ำกาลปักซี่ (กาฬปักซี่) จับไข้เวลาค่ำ สร้างเวลาเช้ามืด อสุนนทปักซี่ จับไข้เวลาเที่ยงวัน สร้างเวลาเที่ยงคืน และเทพปักซี่ (เทพปักซี่) จับไข้เวลาเย็น สร้างเวลาเช้าก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ดังข้อความที่ว่า

สิทธิการิชะ ลำดับนี้จะกล่าวด้วยปีศาจกระทำโทษ แก่กุมารทั้งหลาย มีลักษณะ 4 ประการ คือ นนทปักชีประการ 1 กาลปักชี ประการ 1 อสุนนทปักชี ประการ 1 เทพีปักชี ประการ 1 ...

...อนึ่งเดือน 5, 6, 7, 8 พระสีพรหมยักษ์ อยู่ทิศเป็นใหญ่กว่าปีศาจทั้งหลาย เข้ามาทำโทษแก่กุมารทั้งปวง อนึ่งเดือน 9, 10, 11, 12 พระสีหคปติอยู่ทิศเป็นใหญ่กว่าฝูงปีศาจทั้งปวง เข้ามากระทำโทษแก่กุมารทั้งหลาย อนึ่งเดือน 1, 2, 3, 4 พระสีกุมารยักษ์อยู่ทิศเป็นใหญ่กว่าภูตปีศาจทั้งปวง เข้ามากระทำโทษแก่กุมารทั้งหลาย... (ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับอนุรักษ) เล่มที่ 1, 2550 : 123 - 124)

คำว่า “ปักชี” มาจากคำว่า “ปักษ์” แปลว่า ส่วน ภาค ครึ่ง ประกอบ อี ปัจจยในตัทธิต แปลว่า มี คำว่า “ปักชี” จึงแปลว่า มี 2 ส่วน ฉะนั้น คำว่า “นนทปักชี” จึงสันนิษฐานได้ว่า หมายถึง ภาคหนึ่งเป็น เทพ หรือ เป็นยักษ์ แต่ภาคหนึ่งเป็นภูตปีศาจที่คอยทำร้ายเด็กแรกคลอด คำว่า “กาหปักชี” (กาลปักชี) แปลว่า ส่วนที่เป็นพระกาห ซึ่งเป็นชื่อเทพเจ้าแห่งความตาย สามารถแบ่งภาคเป็นวิญญาน ภูตปีศาจได้หลายชนิด คำว่า “อสุนนทปักชี” ตามศัพท์แปลว่า ส่วนที่ยินดีในชีวิต น่าจะเป็นชื่อวิญญานปีศาจ เมื่อมีโอกาสจะทำร้ายเด็กให้เกิดโรคร้ายต่าง ๆ และคำว่า “เทพีปักชี” ตามศัพท์แปลว่า มีส่วนที่เป็นเทพ หมายความว่า ส่วนหนึ่งเป็นเทพ แต่อีกภาคหนึ่งเป็นภูตวิญญาน ที่สามารถให้โทษแก่เด็กได้ เช่นเดียวกับบุโรหิตในชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ที่ได้ทำทั้งความดี และความชั่ว จึงเป็นทั้งเทพปักชี ส่วนที่เป็นเทพในเวลากลางคืน และเปตปักชี ส่วนที่เป็นเปรตในเวลากลางวัน (พระเจ้า 500 ชาติ ฉบับสมบูรณ, 2560 : 774) การรักษาโรคที่เกิดจากการกระทำของภูตผีปีศาจ แพทย์โบราณผู้รักษายาจจะต้องทำพิธีกรรมเสียกบาลเช่นไหว้ภูตผีปีศาจ เพื่อขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บที่เกิดกับเด็กทารก ด้วยเชื่อว่าโดนภูตผีวิญญานร้ายเหล่านั้น มารบกวนทารก และมุ่งเอาชีวิตของทารก ส่งผลให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้น

คติความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจที่สะท้อนผ่านทางการตั้งชื่อโรคข้างต้น เป็นการสะท้อนระบบคิดของแพทย์แผนไทย ที่มีต่อโรคที่ไม่สามารถหาสาเหตุของการเจ็บป่วยได้

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

ว่า เกิดจากการกระทำของอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ หรือเกิดจากภูตผีปีศาจทำร้ายมนุษย์ หรือเข้ามาสิงในร่างจนทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยเช่นเดียวกับคติความเชื่อเรื่องยักษ์ ที่ได้ นำอาการแปลกประหลาดของผู้ป่วยมาเปรียบเป็นการแสดงท่าทางที่น่าหวาดกลัวของยักษ์

การศึกษาภูมิปัญญาการใช้ภาษาตั้งชื่อยา และชื่อโรคเพื่อสื่อความหมายที่สะท้อนคติความเชื่อที่ปรากฏในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ สามารถสะท้อนเห็นภูมิปัญญาการใช้ภาษาที่สัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียผ่านทางการใช้คำภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งแพทย์ผู้สืบทอดต้องเรียนรู้ จดจำ และเข้าใจความหมายของชื่อยาแต่ละขนาน และความหมายของชื่อโรคแต่ละชนิดให้ได้

ในส่วนของการตั้งชื่อยา และชื่อโรคที่แพทย์โบราณผู้คิดค้นได้ตั้งขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญาทางภาษาในข้างต้น สามารถสื่อความหมายที่สะท้อนคติความเชื่อของคนไทยสมัยโบราณที่มีอิทธิพลต่อการรักษาโรค สรุปได้เป็น 2 ประเด็น คือ 1) การตั้งชื่อยา ที่สะท้อนคติความเชื่อว่า ผู้คนที่ได้พึ่งพาอาศัยพลังอำนาจของเทพเจ้าให้มาช่วยขจัดปัดเป่าโรคร้าย ให้ความเป็นสิริมงคล มีอายุวัฒนะ ชื่อยาจึงเป็นชื่อที่มีความหมายในทิศทางที่ดี มีพลังอำนาจ และเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ป่วย และ 2) การตั้งชื่อโรค ที่สะท้อนให้เห็นว่า โรคบางโรคไม่อาจจะระบุที่มาของโรคได้ด้วยการมองผ่านสายตา และไม่อาจหาสาเหตุที่มาของโรคได้ ผู้คนต่างก็เชื่อว่าการกระทำของมนุษย์และภูตผีปีศาจที่มาทำร้ายมุ่งหมายเอาชีวิตมนุษย์ชื่อโรคจึงเป็นชื่อที่มีความหมายสื่อถึงมนุษย์ และภูตผีปีศาจ ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าคติความเชื่อที่ปรากฏในการตั้งชื่อยา และชื่อโรคมีความแตกต่างจากคติความเชื่อที่ปรากฏในการตั้งชื่อบุคคล ชื่อพันธุ์ไม้ ชื่อสัตว์ ตลอดจนชื่อกาพย์พนาหะต่าง ๆ ที่มีความหมายในทิศทางที่ดี เป็นสิริมงคล เสริมอำนาจ วาสนา บารมีแก่เจ้าของชื่อ

ภูมิปัญญาทางภาษาที่สะท้อนคติความเชื่อในการตั้งชื่อยาและชื่อโรคที่ปรากฏในบทความนี้เพียงเป็นตัวอย่างเท่านั้น เพราะยังมีชื่อยา และชื่อโรคอีกจำนวนมาก ที่สะท้อนระบบคิดด้านใช้ภาษาสื่อความหมายในด้านต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ชื่อยา และชื่อโรคเหล่านี้ ต่างสะท้อนให้เห็นว่า ผู้เป็นแพทย์แผนไทยได้ใช้ภูมิรู้ทางภาษามาเชื่อมโยง

ความสัมพันธ์ในการบำบัดรักษาโรคกับสภาพต่าง ๆ ทางสังคมวัฒนธรรม และนำมาถ่ายทอดไว้ในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ อันแสดงถึงความเอาใจใส่ในการรักษาโรคต่อผู้ป่วยทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ

บทสรุป

ผลจากการศึกษาภูมิปัญญาทางภาษาในการตั้งชื่อยา และชื่อโรคที่สื่อความหมายสะท้อนคติความเชื่อที่ปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์นี้ สามารถชี้ให้เห็นความสำคัญของตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ที่มีต่อแพทย์แผนไทย ผู้ป่วย และสังคม ผลการศึกษาดังกล่าว นอกจากจะแสดงให้เห็นภาพสะท้อนด้านภูมิปัญญาทางภาษาที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยซึ่งเคยโลดแล่นอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตผ่านทางระบบคิดของแพทย์แผนไทยที่มีต่อการบำบัดรักษาโรคแล้วยังแสดงให้เห็นว่า ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ และตำราแพทย์แผนไทยฉบับอื่น ๆ ต่างก็เป็นเครื่องมือสำคัญในการจรรโลงวัฒนธรรมท้องถิ่น และควบคุมรูปแบบทางสังคมในยุคเก่า สิ่งเหล่านี้แสดงถึงการรวมพลังและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของผู้คนในสังคมเพื่อต้อนรับต่อผู้ให้มีชีวิตรอด ซึ่งในปัจจุบันลักษณะเช่นนี้ค่อย ๆ หดความสำคัญลงไป เพราะกระแสของบริบททางสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่นำสิ่งต่าง ๆ เข้ามาจนทำให้ผู้คนหลงลืมความเป็นรากเหง้าของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2542). ประมวลศัพท์ทางเภสัชกรรมและเวชกรรม. ใน *แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ*. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กิ่งแก้ว อุตถากร และ ธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์. (2528). ความเชื่อ. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาศึกษาศาสตร์*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ภาษาสื่อความหมาย : ภาษาสะท้อนคติความเชื่อจากการตั้งชื่อยาและชื่อโรคฯ

- ชยันต์ พิเชียรสุนทร ศุภชัย ตียวรนนท์ และวิเชียร จีรวงส์. (2555). *คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 6 : เภสัชกรรม*. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2542). บทนำเสนอ. ใน *แพทยศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ*. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- บุญเย็น วอทอง. (2550). *เทพเจ้า ความเชื่อเรื่องศาสนาพระเจ้าหลายองค์ในชมพูทวีปและอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ*. แมคค่าผาง.
- ประคอง นิมมานเหมินท์ และคณะ. (2552). *บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 4 : วัฒนธรรมการใช้ภาษาไทย*. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข*.
- พระเจ้า 500 ชาติ ฉบับสมบูรณ์. (2560). ธรรมสภา.
- มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมและโรงเรียนอายุรเวทธารัง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์. (2550). *ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับอนุรักษ์) เล่ม 1 ฉบับชำระ พ.ศ.2550 เนื่องในมหามงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมายุ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช*. ศุภวานิชการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- โรงเรียนอายุรเวทธารัง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. (2552). *การแพทย์แผนไทยในคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล*. ศุภวานิชการพิมพ์.
- วรรณคดีแห่งชาติ เล่ม 1. (2556). สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- วิรัช ศิริวัฒนชนะวิน. (2544). *การศึกษาการตั้งชื่อของคนไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ส.พลายน้อย (นามแฝง). (2544). *มนุษยนิยม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. อักษรพิทยา.
- สนิท สัมครการ. (2539). *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม - มานุษยวิทยา*. โอเดียนสโตร์.
- สมชาย สำเนียงงาม. (2545). *ลักษณะภาษาที่แสดงการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อเกี่ยวกับสิริมงคล และกาลกิณีในชื่อของคนไทย*. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนูมานราชธน, พระยา (เสฐียรโกเศศ). (2503). *วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย*. โรงพิมพ์ก้าวหน้า.